

גבולות הארץ לעניין מצוות שמיטה

הקדמה

מצוות השמיטה נוהגת רק בארץ ישראל. ביחידה זו נעסוק בהגדרת הגבולות הגיאוגרפיים של ארץ ישראל, לענין קדושת הארץ המחייבת שמירת המצוות התלויות בארץ. בשלב זה נעסוק בעיקר בהגדרת קו הגבול עצמו, ופחות במשמעויות ההלכתיות של קו הגבול הללו. עיקר הדיון במשמעויות ההלכתיות יעשה בשיעור הבא. בשיעור זה נתמקד יותר במיקום הגבול הדרומי, כיון שיש לו השפעה רבה למעשה. בסוף השיעור מצורפות שתי מפות של הגבול הדרומי, מפה נוספת של כל הארץ מצורפת באתר.

בשיעור זה הארכנו יותר ממה שתכננו, ופחות ממה שרצינו. ללומדים שזמנם אינו בידם, ולא יספיקו ללמוד את כל הנושאים, אנו ממליצים לדלג על יחידה ה, העוסקת בקביעת קו הגבול הדרומי על פי דברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש.

לפני הלימוד עצמו, נקדים כמה הקדמות קצרות:

- ❖ בספרות המחקר ישנם דיונים ארוכים על זיהויים של מקומות ואתרים הנזכרים במקורות. במסגרת הלימוד שלנו, נביא כמה דיונים שחשובים לנו, אך נשתדל להתמקד פחות בראיות לזיהוי, על מנת להקל על הלומדים.
- ❖ כדי לברר את גבולות הארץ לעניין שמיטה, השתמשו הפוסקים במקורות הלכתיים שעוסקים בתחומים אחרים כגון: הלכות גיטין; מצוות ישוב הארץ; עדות על מולד הלבנה בחידושה; תרומות ומעשרות ועוד. לגבי כל ראייה שכזו, נצטרך לברר מדוע מקור שעוסק בנושא אחר יכול לשמש כראייה לקביעת הגבולות לעניין שמיטה.
- ❖ הגבולות בהם אנו עוסקים, עוצבו בשתי תקופות עיקריות - תקופת בית ראשון - המכונה כיבוש 'עולי מצרים', ותקופת בית שני - המכונה במקורות כיבוש 'עולי בבל'. אורכה של התקופה הראשונה הוא למעלה מ- 800 שנה, אורכה של התקופה השנייה למעלה מ- 400 שנה. לאורך תקופות כה ארוכות חלו שינויים משמעותיים במיקום הגבולות: ברור שגבולות הארץ שנכבשה בימי יהושע אינם חופפים את הגבולות בימי שלמה המלך. ברור גם שגבולות הארץ בתקופת עזרא (התקופה הפרסית) שונים מהגבולות בימי החשמונאים (לשם השוואה, תוכלו למנות את מספר הפעמים שגבולות מדינת ישראל שונו בששים ושש השנים האחרונות). השאלה המתבקשת היא, מהן התקופות שלפיהן נקבעים הגבולות המקודשים. במסגרת הלימוד שלנו, נצטמצם בעל כרחנו, וניגע בנושאים אלו רק בצורה חלקית.

יחידה א: גבולות ההבטחה, קדושה ראשונה וקדושה שניה

כאמור לעיל, לצורך ציון הגבולות, אנו מבחינים בין גבולות מתקופות שונות: המקומות אותם כבשו עם ישראל בכניסתם הראשונה לארץ, מכונים 'גבולות עולי מצרים', והם נתקדשו ב'קדושה ראשונה'. המקומות אותם יישבו החוזרים בראשות עזרא ונחמיה, מכונים 'גבולות עולי בבל', והם נתקדשו ב'קדושה שניה'. באופן כללי ניתן לומר כי גבולות עולי בבל מצומצמים מגבולות עולי מצרים וכלולים בהם. עלינו לשים לב, שקו הגבול הללו, אינם חופפים לגבולות הארץ המופיעים בסוף ספר במדבר בפרשת מסעי' (מקור 1). לגבולות מסעי יש השפעה פחותה על הלכות שביעית, לכן נמעיט לעסוק בהם.

1. במדבר פרק לד - גבולות פרשת מסעי

(א) וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) צו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם בָּאִים אֶל הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ
אֲשֶׁר תִּפְּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנָעַן לִגְבֻלְתֶּיהָ:
גבול דרום - (ג) וְהָיָה לָכֶם פָּאֵת נֶגֶב מִמִּדְבָּר צֹן עַל יְדֵי אֲדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבִיל נֶגֶב מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח קִדְמָה: (ד)
וְנָסַב לָכֶם הַגְּבִיל מִנֶּגֶב לַמַּעֲלָה עֶקְרָבִים וְעֶבֶר צֶנֶחַ {וְהָיָה} וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקִדְשׁ בְּרָנֵעַ וְיִצְא חֹצֵר אֲדָר וְעֶבֶר
עֲצֻמָּה: (ה) וְנָסַב הַגְּבִיל מִעֲצֻמֹּן נַחֲלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָה:
גבול מערב - (ו) וְגְבִיל יָם וְהָיָה לָכֶם הָיִם הַגְּדוֹל וְגְבִיל זֶה יְהִיָּה לָכֶם גְּבִיל יָם:
גבול צפון - (ז) וְזֶה יְהִיָּה לָכֶם גְּבִיל צָפוֹן מִן הָיִם הַגְּדוֹל תִּתְּאוּ לָכֶם הַר הַהָר: (ח) מֵהָר הַהָר תִּתְּאוּ לְבֵאֵת חֲמַת
וְהָיוּ תוֹצְאֹת הַגְּבִיל צִדְדָה: (ט) וְיִצְא הַגְּבִיל זִפְרָנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֹצֵר עֵינָן זֶה יְהִיָּה לָכֶם גְּבִיל צָפוֹן:
גבול מזרח - (י) וְהִתְּאוּיֶתֶם לָכֶם לְגְבִיל קִדְמָה מִחֹצֵר עֵינָן שְׁפָמָה: (יא) וְיִרְדּוּ הַגְּבִיל מִשְׁפָּס הָרִבְלָה מִקְדָּם לְעֵין
וְיִרְדּוּ הַגְּבִיל וּמִחָה עַל כְּתֵף יָם כְּנִיָּת קִדְמָה: (יב) וְיִרְדּוּ הַגְּבִיל הַיִּרְדָּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם
הָאָרֶץ לִגְבֻלְתֶּיהָ סָבִיב:

❖ עיינו במפות שבסוף היחידה, ונסו לזהות את המקומות שהתורה מזכירה!

❖ עיון נוסף: האם במהלך תקופת השופטים כבשו בני ישראל את כל הארץ שבגבולות פרשת מסעי?
עיינו בספר יהושע (יג, א-יג), ובתחילת ספר שופטים (פרק א).

2. משנה מסכת שביעית פרק ו משנה א

שלוש ארצות לשביעית:

כל שהחזיקו עולי בבל - מארץ ישראל ועד כזיב - לא נאכל ולא נעבד.

וכל שהחזיקו עולי מצרים - מכזיב ועד הנהר {ישנם פירושים שונים מהו הנהר הזה} ועד אמנה, נאכל אבל לא נעבד.

מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד.

❖ נסו לזהות איזה צד של הגבול מסמנת המשנה (דרומי, מזרחי וכו')?

היחס בין גבולות עולי מצרים לגבולות עולי בבל

3. תלמוד בבלי מסכת חולין דף ז עמוד א

אמר ר' שמעון בן אליקים משום ר' אלעזר בן פדת שאמר משום ר' אלעזר בן שמוע: הרבה כרכים כבשום
עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר: קדושה ראשונה קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבא, והניחום
כדי שישמכו עליהן עניים בשביעית.

❖ מה הרוויחו העניים מכך שעולי בבל לא קידשו את כל המקומות שבגבולות עולי מצרים? (האם
העניים מרוויחים יותר מכך שהארץ קדושה בקדושת שביעית או מכך שאיננה קדושה? מתי
לעניים יהיו יותר פירות או ירקות? - בשיעור הבא נרחיב יותר בנושא זה)

4. **רש"י (על הגמרא שם)**

קדושה ראשונה בטלה, דכי קדשה יהושע לשעתה קדשה ולא לעתיד לבא כשגלו בימי נבוכדנצר. ולא רצו
{עולי בבל} להחזיר קדושתה, כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית שאין נוהגת בחוצה לארץ, ויסמכו
עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני...
ואותן שקדשו הן {עולי בבל} לא בטלו בחורבן שני. כדאמרינן ביבמות (דף פב ע"ב) 'והביאך ה' אלהיך אל
הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה': ירושה ראשונה ושניה יש להם - שבטלה ירושה ראשונה ונקראת שניה
ירושה, אבל ירושה שלישית אין להם, שהשניה לא פסקה.

❖ האם אחרי שהקדושה הראשונה פסקה, המקומות שנכבשו רק בכיבוש ראשון שווים במעמדם
לחוץ לארץ? עיינו שוב במשנה במקור 2, מה קשה ממנו על רש"י? (על היחס בין רש"י למקור 2
נרחיב בשיעור הבא).

לא נאכל - מדאורייתא מותר לאכול ירקות שצמחו מאליהם אם לא נזרעו בשמיטה. חכמים חששו שאנשים יזרעו בכונה ואח"כ יאמרו שהירקות צמחו מאליהם, ולכן אסרו כל ירק שרגילים לזרוע. המשנה מציינת את הגבולות בהם חל איסור על הספיחין. לא נעבד - במקומות אלו אסור לעבד את האדמה בשביעית. ולפנים - לכיוון שאר העולם, האזור שאינו בארץ ישראל.

לא קדשה לעתיד לבא - הקדושה שקידשו עולי מצרים, 'קדושה ראשונה', התבטלה עם הגלות הראשונה. והניחום - לא קידשו אותם.

לא בטלו בחורבן שני - בניגוד לקדושה הראשונה שפקעה בגלל גלות נבוכדנצר, הקדושה השנייה לא פקעה בעקבות החורבן השני והגלות שבעקבותיו. חכמים למדו זאת מלשון התורה, שישנן רק שתי 'ירושות' ולא יותר, ומכאן שהקדושה השנייה אינה מתבטלת.

5. ספר כפתור ופרח פרק יא

ורבותינו עליהם השלום... באו להגיד ולהודיע {רק} מה שכבשו עולי בבל מן הארץ שבתוך אלו המצרנים {ולא מה שכבשו עולי מצרים}, שהרי עולי מצרים הדבר מבואר שכבשו הכל מן הקצה אל הקצה...
ואמנם בימי יהושע לא כבשו הכל שכן כתיב {יהושע יג, א} ויהושע זקן בא בימים וגומר... אבל הכתוב מעיד שכבשו הכל בזמן המלכים שכן כתוב {מלכים א, ח, סה} ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבא חמת עד נחל מצרים... אמנם בגבולי התורה שברוחב הארץ כלומר ממערב למזרח שבצד הצפון פשיטא שלא כבשו הכל בימי דוד המלך... וכן רבותינו ז"ל הזכירו הענין כך כלומר שכבשו עולי מצרים היה מאה הרהר עד נחל מצרים.

שברוחב הארץ... - נותרו איזורים בצפון הארץ שלא נכבשו.

- ❖ האם לדעת הכפתור ופרח יש הבדל בין הגבולות בפרשת מסעי לבין גבולות 'עולי מצרים'?
- ❖ מה לדעתו קובע את קדושת הארץ: הגבולות שהוגדרו בפרשת מסעי, או הכיבוש בפועל?
- ❖ עיון נוסף: בספר משנת יוסף (חלק א עמודים קיח-קיט) הובאו דעות השונות מדעת הכפתור ופרח בעניין גבולות כיבוש עולי מצרים בדרום, ובעניין קדושה ב'גבולות מסעי' שלא נכבשו.

כתובת 'רחוב' שנמצאה בשנת תשל"ג (1973) בקיבוץ עין הנצי"ב, משמשת כמקור להגדרת גבולות הארץ בתקופת האמוראים. בכתובת (הגדולה) מצוטטת 'ברייטא דתחומין' שסוקרת את תחומי ארץ ישראל בתקופה זו (הובאה בירושלמי שביעית פרק ו הלכה א ובמקורות נוספים).

יחידה ב: הגבול הדרומי-מערבי: עזה, אשקלון, נחל מצרים

6. משנה מסכת גיטין פרק א משנה א-ב

המביא גט ממדינת הים, צריך שיאמר 'בפני נכתב ובפני נחתם'...

רבי יהודה אומר: מרקם למזרח, ורקם כמזרח. מאשקלון לדרום, ואשקלון כדרום. מעכו לצפון, ועכו כצפון.
רבי מאיר אומר: עכו כארץ ישראל לגטין.

- ❖ **המשנה עוסקת בהגדרת ארץ ישראל לעניין שליחות בגיטין. האם לדעתכם ניתן ללמוד מגיטין למצוות התלויות בארץ?**
- ❖ **עיון נוסף: עיינו במור וקציעה (יעב"ץ) סימן שו (בקטע שמתחיל במילים "ברם השני"). מה דעתו בעניין זה?**

7. תוספות מסכת גיטין דף ב עמוד א

הקשה רבינו תם: דאשקלון מארץ ישראל היא... כדכתיב בשופטים (א, יח): 'וילכוד יהודה את: עזה ואת אשקלון ואת גבולה'. ואומר רבינו תם: דעולי בבל לא כבשוה. כדאמר בפרק קמא דחולין (דף ז ע"א) גבי בית שאן: 'הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל'.

- ❖ **לשיטת רבינו תם, המשנה דיברה על כיבוש עולי בבל או על כיבוש עולי מצרים?**
- ❖ **עיינו שוב בכפתור ופרח במקור 5, לאיזה כיבוש התייחסה המשנה לדעתו?**

8. רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ז-ח

אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים? מרקם שהוא במזרח ארץ ישראל עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון...
מהיכן החזיקו עולי בבל, מכזיב ולפנים כנגד המזרח, ומכזיב ולחוץ עד אמנה והיא אמנום ועד הנהר והוא נחל מצרים לא החזיקו בו.

- ❖ **עיינו במשנה במקור 6, והשוו לגבולות שמציין הרמב"ם. מהיכן לקח הרמב"ם את הגבולות בהלכות תרומות (שבהמשך דבריו הוא משייך אותם גם לעניין שביעית)? בגבולות איזו תקופה מדובר במשנה לדעתו?**

9. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ תרומות פרק א הלכה ז

גבולות עולי מצרים שחשבם כאן רבינו, שנויות הן במשנה קמא בגיטין (ב ע"א) לעניין אמירת בפני נכתב. ומבואר שם בכל הראשונים דמשנתנו לא אשמעינן כלל גבולות עולי מצרים, אלא רובם {רוב הראשונים} סבירא להו דמשנתנו מיירי דווקא בגבולות כיבוש עולי בבל...
אולם עיקר דברי רבנו {הרמב"ם} כאן תמוהים מאד שבתחלה כתב שעכו הוא הגבול הצפוני... ואם כן איך כתב אחר כך שטורי אמנום הוא הגבול הצפוני שהוא הרבה יותר מעכו לצד צפון? וגם איך כתב אחר כך שנחל מצרים שהוא הרבה יותר רחוק מאשקלון לצד דרום הוא הגבול הדרומי של ארץ ישראל?
[וראה] בתבואות הארץ (עמוד נא) שכתב על דברי רבנו כאן שפלאים הם בעינו ומשום כך כתב: 'ואי לא מסתפינא, הייתי אומר שטעות המעתיק הוא בדבריו, וערוב דברים בשתי הלכות אלה, וכן צריך להיות... איזה הוא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים כל ששופע ויורד מטורי אמנום ועד נחל מצרים וכו', מהיכן החזיקו עולי בבל: מרקם שהוא במזרח ארץ ישראל וכו'... והכל יבוא אל נכון".

- ❖ **עיון נוסף: עיינו עוד בתוספות רא"ש, תוספות רי"ד ורשב"א על מסכת גיטין דף ב ע"א ד"ה ואשקלון. על אילו כיבושים דיברה המשנה לדעתם? (מיהם 'רוב הראשונים' שעליהם דיבר ה'מעדני ארץ'?)**
- ❖ **לפי תירוצו ה'תבואות הארץ' מה צריך לשנות ברמב"ם? איך השינוי משפיע על הגדרת גבולות עולי בבל ועולי מצרים לפי שיטת הרמב"ם?**

צריך שיאמר... - חכמים
תיקנו, ששליח המביא גט שכתב הבעל בחו"ל לאשה שבארץ ישראל, יעיד שהגט נכתב ונחתם בפניו כהלכתו.
מטרת התקנה היא, כדי שהאשה לא תצטרך לחפש עדים אם הבעל יערער על הגט ויטען שהוא מזויף, כי בית הדין יסמוך על עדות השליח. הצורך בעדות השליח קיים דוקא כשהגט מובא מחו"ל, ולא מהארץ, כי כשהגט נכתב במקום קרוב, אין קושי למצוא עדים שיוכיחו שהשטר לא מזויף.

❖ **האם לפי זה שיטת הרמב"ם שווה לשיטת שאר הראשונים שראינו?**

10. הרב נחום אליעזר רבינוביץ' - יד פשוטה - תרומות פרק א הלכה ז-ח (טרם הודפס)

ברם, כוונת רבינו להשמיע את הנקודות שלכל הנמצא בתוכן מעמד ארץ ישראל לכל הדינים... שהשטח על שפת הים הגדול (ים תיכון) בין עכו בצפון ואשקלון בדרום הוא ארץ ישראל. ואילו מחוץ לשתי נקודות אלו בהמשך שפת הים יש מקומות שלא כבשו עולי מצרים ואף לא עולי בבל.

❖ **לפי ה'יד פשוטה', מה כוונת הרמב"ם באומרו 'אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים'?**

11. הרב שאול ישראלי - ארץ חמדה - נוספות לשער ד, א - עמוד קפח

הרמב"ם כתב (תרומות א, ז): "איזוהי ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים... מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל, עד עכו שהיא בצפון".... ואף על פי שבכתוב מפורש שאשקלון נלכדה על ידי שבט יהודה, וכבר עמדו על זה בירושלמי... יש לומר לדעת הרמב"ם, כיון שכיבוש זה לא החזיק מעמד זמן רב, וגם בתקופה קדומה עוד טרם מלוך מלך בישראל שלטו שם הפלישתים שלטון מלא, ואף החזיקו משם לישראל... אשר על כן בטל שם הכיבוש עוד בזמן בית ראשון... וזהו שנמנו על אשקלון לפוטרה מן המעשרות, היינו שקבעו עליה דין כאילו לא נכבשה מעולם...

❖ **לדעת הרב ישראלי אין טעות ברמב"ם, ואשקלון אינה בגבול עולי מצרים. איך הוא מיישב את**

הפסוקים המלמדים שאשקלון נכבשה על ידי עולי מצרים?

❖ **כיצד לדעתו הרמב"ם הבין את המשנה בגיטין?**

12. ספר כפתור ופרח פרק יא

קצוות כבוש עולי בבל: נחל מצרים... לפי משנת שביעית (ו, א). אבל לפי מסכת גיטין (ב, א) והתוספתא משביעית (ד ד-ה) קצוות עולי בבל... אשקלון.

❖ **לדעת הכפתור ופרח נראה שיש מחלוקת קדומה באשר לגבול הדרום מערבי. מה סוברת המשנה**

בשביעית?

❖ **מתי נכללה אשקלון בגבולות הארץ ומתי לא, לפי כל אחת מהשיטות שלמדנו?**

דינה של עזה, והאם נכבשה בכיבושים השונים

13. תלמוד ירושלמי מסכת ביכורים פרק ג הלכה ג

רבנן דקיסרין אמרין ממנין {סומכים} זקנים בחוץ לארץ על מנת לחזור {על מנת שהם יחזרו לארץ}. רבי יצחק בר נחמן הוה בעיה ומנוניה על מנת לחזור.

❖ **לדעת הירושלמי האם העיר עזה היא חלק מארץ ישראל?**

❖ **עיון נוסף: עיינו ברמב"ם הלכות סנהדרין פרק ד הלכה ו. האם דבריו מתיישבים עם הירושלמי?**

האם דבריו מתיישבים עם שיטתו כפי שבאה לידי ביטוי לעיל (מקור 8)? (תוכלו להיעזר בפירושו

של הרב חיים קנייבסקי - 'קרית מלך', על הרמב"ם שם)

ממנין זקנים – על מנת לפסוק בנושאים רבים, צריך לקבל 'סמיכה'. מינוי זה מתבצע רק בארץ ישראל, או במקרה של הירושלמי, כשהאדם מתחייב לשוב לארץ.

14. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עא עמוד א

אמר רבי אליעזר ברבי צדוק: מקום היה בתחום עזה והיו קורין אותו חורבתא סגירתא. רש"י: חורבתא סגירתא - חורבה, מצורע מתרגמין: סגירתא, שנותץ משם בית המנוגע.

❖ **הלכות צרעת הבתים נוהגות רק בארץ ישראל, ולכן מוכח מהגמרא שעזה כלולה בגבולות הארץ.**

השוו למקור מספר 6, מהי מסקנתכם?

ראינו שני מקורות תלמודיים סותרים להגדרתה של עזה כארץ ישראל, כעת נעבור לפוסקים הראשונים:

15. שו"ת רדב"ז חלק ד סימן ל

שאלה: ילמדנו רבינו אם בני עזה חייבין להפריש תרומות ומעשרות? ... תשובה: נראה ודאי דחייב... דודאי עולי מצרים כבשוה. דהא אמרינן בגיטין רואין כל שאלו חוט מתוח מטורי [אמנון] עד נחל מצרים שהוא הנקרא היום ואדי אל פריש (עריש), וכל מה שבתוך החוט הוא ארץ ישראל... ואפילו אם תמצא לומר שלא כבשום עולי בבל הרי לא פטרוה {ממעשרות}... שוב מצאתי לבעל ספר כפתור ופרח תלמידו של הרב ז"ל, שכתב שעזה בכלל ארץ ישראל היא.

- ❖ כשהרדב"ז וה'כפתור ופרח' פסקו שעזה היא חלק מארץ ישראל, לאילו גבולות הם התייחסו: לכיבוש עולי מצרים או לכיבוש עולי בבל?
- ❖ עיינו במפות שבסוף השיעור, מהו מיקומו של נחל מצרים?

רואין כל שאלו חוט מתוח - הגמרא מבארת שכדי לבדוק היכן עובר הגבול הימי של ארץ ישראל, יש למתוח חוט דמיוני בים בין טורי אמנון שבצפון לנחל מצרים שבדרום. כיון שנחל מצרים דרומי לעזה, בהכרח שעזה היא בתוך גבולות הארץ.

16. שו"ת מהרי"ט חלק א סימן מז

ועזה בדרומה של אשקלון היא... חוץ לגבולין אלו {של המשנה בגיטין} הכל חוץ לארץ... מדאמרינן בירושלמי שלהי מסכת ביכורים... ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה ומנוניה על מנת לחזור אלמא היא חוצה לארץ.

הא דקרו ליה חורבתא סגירתא {מקור 14} שמא מזמן בית ראשון היתה, שהיו צריכין לזוהר מטומאת האבנים... אי נמי איכא לאוקמא אף בבית שני, דשמא מופלג מעזה טובא הוא, וקרו ליה תחומי עזה לפי שהיתה תחת ממשלתם...

ועוד פוק חזי מה עמא דבר, שהרי כל ישראל אשר ישבו שם מעולם ושנים קדמוניות מעולם החזיקוה כחוץ לארץ. ורבותינו הקדמונים שבירושלים החזיקוה כחוץ לארץ לענין תרומות ומעשרות ושביעית, שרוב הפירות והתבואה של ירושלם מביאין לה מעזה... ואמרו בירושלמי פרק א דפאה... כל הלכה שהיא רופפת בידך ראה מה צבור נוהגין ונהוג כן.

- ❖ האם המהרי"ט והרדב"ז חולקים בשאלה מתי ואם עזה הייתה בתוך גבולות הארץ?

שהיו צריכין לזוהר מטומאת האבנים - אבנים של בית נגוע בצרעת מטמאות את הנוגע בהם.
תחת ממשלתם - מקום זה שהיתה בו החורבה שהיתה נגועה בצרעת, לא היה בעזה, אלא במקום שהיה תחת ממשלתם של מושלי עזה, לכן אמרו שהיה בעיר עזה, ולמעשה המקום היה רחוק מהעיר עזה (וצפוני לה).
פוק חזי מה עמא דבר - צא וראה מה העם נוהג. כלומר, ניתן ללמוד ממנהג עם ישראל בפועל.

17. רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) - מור וקציעה - סימן שו

גם עזה פשיטא דלא מכלל גולה היא נחשבת, הלא מעצם ארץ ישראל היא וגלו ממנה, רק מכבוש שני אולי איננה...

ומה שכתב עוד הרב ז"ל {מהרי"ט} ועוד פוק חזי שהרי כל ישראל אשר ישבו שם מעולם החזיקוה לחו"ל, ורבותינו שבירושלם החזיקוה בחו"ל לענין תרומות ומעשרות. גם זו מן התימה, שהרי ראינו לרדב"ז שהיה בדור שלפני מהרי"ט וסמוך אליו... מחזיקה {מחשיב אותה} לארץ ישראל בלי שום פקפוק, ובלי זכר חולק... תמיהני מאד על עוצם חכמת מהרי"ט ופרשת גדולת בקיאותו בתלמוד ובהוראה, איך יכול היה להחליטה כחז"ל גם לענין חובת תרומות ומעשרות... עזה מיהת כבוש ראשון הוא, ואולי גם בימי בית שני באה פעם בידי מלכי חשמונאים או הורדוס.

- ❖ האם לדעת ר' יעקב עמדין גבולות עולי בבל נקבעו לפי המצב שהיה כששבו מהגלות בזמן עזרא ונחמיה, או שגם כיבושים שהיו בתקופות מאוחרות יותר (כמו זמן החשמונאים) הרחיבו את הגבולות?

18. **הרב יוסף ליברמן - משנת יוסף עמוד קכה**

מתוך דברי רבינו היעב"ץ במור וקציעה (או"ח סימן שו) נראה דברירא ליה דכל מה שנכבש במשך ימי בית שני על ידי מלכי החשמונאים, הוי בכלל כיבוש עולי בבל... והתבואה הארץ (עמוד כא) פריך דמה יועיל אם נכבשה אחר כך, כיון שלא נכבשה בזמן עזרא? והארץ נתקדשה דוקא בזמן ההוא {זמן עזרא}.

ובספר מעדני ארץ (להלכות תרומות א, ז אות ד) תמה על תבואת הארץ, דמה טעם לחלק בין כיבוש עולי מצרים, דאף מה שכבשו בימי דוד ושלמה חשבינן ככיבוש עולי מצרים, ולגבי כיבוש עולי בבל, לא חשיב כי אם מה שקידש עזרא ולא מה שכבשו אחר כך?...

{משנת יוסף מתרץ את דברי תבואת הארץ, שיש לומר} שעולי בבל במכוון הניחו המקומות שהניחו כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, וכשם שקידשו את גבולות עולי בבל, כן בפירוש הוציאו מקדושה שניה את מה שהניחו, ואם כן אי אפשר על ידי כיבוש לשוב ולקדש בזמן שהנביאים האחרונים ברוח קדשם הוציאו מהקידוש.

❖ לפי 'מעדני ארץ' המובא ב'משנת יוסף' ברור שכיבושי דוד ושלמה נכללים בתחומי עולי מצרים, האם ניתן להביא ראיה לדבריו ממקור 5?

❖ מדוע לדעת ה'משנת יוסף' כיבושי החשמונאים לא יחשבו חלק מכיבוש מעולי בבל?

העיר עזה של ימינו: זהה לעזה המקראית, או לעזה המוזכרת במשנה?

עסקנו במעמדה של העיר עזה, אם נתקדשה בכיבוש ראשון או בשני, או שכלל לא נתקדשה. כעת נעסוק בשאלת זיהוי העיר עזה: האם העיר עזה שמוזכרת בתנ"ך ובמקורות הקדומים היא אותה העיר שנקראת בימינו עזה? שאלה זו היא חלק משאלה כללית יותר: האם מקום שנזכר בתנ"ך או בדברי חז"ל הוא אותו מקום שנקרא כך בימינו.

19. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ו הלכה א

רבי סימון ורבי אבהו הוון יתיבון אמרי: הא כתיב [שופטים א, יח] וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה? ליתי עזה. את אשקלון ואת גבולה? ליתי אשקלון.

20. פרופ' יהודה פליקס - פירוש לירושלמי כרך שני עמוד 55

ליתי עזה: ליתי משמע כנראה 'לית היא', והשאלה היא: האין אלו עזה ואשקלון שנכבשו על ידי עולי מצרים ולמה לא יחוייבו במעשרות ובשביעית?

והגר"א פירש בניחותא 'ליתי' - 'אין' אותן עזה ואשקלון שבכתובים, דתרי עזה הו.

❖ מה ההבדל בין שני הפירושים למילים 'ליתי עזה', בניחותא או בלשון שאלה? פסקו את הירושלמי לפי כל אחד מהפירושים!

**יתיבון - ישבו.
הא כתיב... - מהמשנה (מקור 2) משמע שעזה אינה כלולה בארץ ישראל, ואילו מהפסוקים מוכח שכבשו את עזה? ליתי - אין (מימרא זו תפורש בהמשך בכמה אופנים).**

21. הרב חיים קנייבסקי - דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות תרומות פרק א הלכה ט

וצריך לומר דהתירוץ הוא: דנהי דיהודה כבש את עזה ואת אשקלון, מכל מקום הפלשתים חזרו ולקחוהו מהם אחר זמן קצר.

❖ 'דרך אמונה' מפרש פירוש שלישי בירושלמי, ולפיו אין שאלה על זהות העיר. מהו לדעתו הפירוש למילים 'ליתי עזה'?

❖ האם לפי פירוש זה יכול הירושלמי להוות מקור לשיטת הרמב"ם (מקור 8)? השוו לדברי הרב ישראלי במקור 11!

❖ עיון נוסף: עיינו בדברי המהרי"ט (חלק א, סימן מז). איך הוא מפרש את הירושלמי?

22. חזון איש שביעית סימן ג, אות יח

ועדיין אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ, שלא דקדקו בדברי חז"ל ושמות הערים. ומקומותיהן נשתנו, ויש שנמחקו זכרם, ובנו על אומדנות.

❖ לדעת החזון איש לא ניתן לסמוך על זיהויים של ערים ישנות, כי הזיהוי מבוסס על אומדנות. האם לדעתך ישנם זיהויים שניתן יהיה לסמוך עליהם? מדוע?

23. הרב יעקב אריאל - שו"ת באהלה של תורה - חלק ג סימן א עמוד 33

סומכים על הזיהוי -
סומכים על כך שהעיר
שנקראת היום בשם
מסויים, נקראה כך גם
בעבר, בזמן התנ"ך
והגמרא.

הצדק עם החזון איש באשר לזיהויים המשוערים על ידי החוקרים על סמך שמות ערביים שצילם דומה לשמות המקוריים. אך גם הוא יודה שמקום שיש מסורת רצופה סומכים על הזיהוי. שהרי אין להעלות על הדעת למשל, שירושלים של היום אינה ירושלים של דוד ושלמה.
כמו כן יש לומר, שעזה שעליה נחלקו הרדב"ז והמהר"ט למעשה, היא אותה עזה הידועה לנו מהתנ"ך והתלמוד. יש בידינו מסורת רצופה על קהילה יהודית בעזה, מימי הרדב"ז והמהר"ט עד מאורעות תרצ"ו.

❖ **מהן ראיותיו של הרב אריאל לכך שעזה של היום היא ה'עזה' שעליה דובר בעבר?**

24. רבי ישעיה די טיראני - שו"ת הרי"ד - סימן קכג

ומאי דכתב מר על מאי דאמרינן בפרק קמא דגיטין... וכתבתה וציירתה אלי דעכו היא בצד מזרחה של ארץ ישראל רחוקה ממערב הרבה.

כמה הוגעתני בדבריך, ואילו הוה חזי ליה למר {היית רואה} ארעא דישראל, כדחזי לי, לא הוה אמר הכי {לא היית אומר כך}. הים הוא גבול מערבה של ארץ ישראל, ועכו יושבת על שפת הים לצד צפון, ואשקלון על שפת הים לצד דרום, ובין אשקלון לעכו הוא כמהלך שני ימים. ואני נסעתי מעכו והלכתי ממערב למזרח, והילכתי כל ארץ הגליל שהיא לצד צפונה של ארץ ישראל, וסיבבתי מזרחה של ארץ ישראל על שפת הירדן, וסיבבתי גם דרומה של ארץ ישראל, ובאתי ולנתי באשקלון, והילכתי מאשקלון לעכו על שפת הים.

❖ **על מה מבסס בעל שו"ת הרי"ד את דעתו ביחס למיקומה של עכו? האם ניתן להסיק מדבריו שאפשר לזהות ערים עתיקות לפי שמותם העכשוויים?**

שו"ת הרי"ד - ר' ישעיה
די טיראני, מגדולי
ראשוני איטליה. נולד
בערך בשנת ד"א תתק"מ
(1180), בן דורם של
הרמב"ן ור' משה מקוצי
בעל הסמ"ג. ר' ישעיה
כתב ספרים רבים.
המפורסמים ביותר בהם,
הם תוספותיו לש"ס.
מהתשובה שלפנינו אפשר
ללמוד שהרי"ד ביקר
בארץ ואף התהלך בה
לאורכה ולרחבה.

נחל מצרים - וואדי אל עריש, או הנילוס?

25. רש"י יהושע פרק יג

הוא נילוס הוא נחל מצרים.

26. רדב"ז הלכות תרומות פרק א

נחל מצרים הנקרא ואד אל עריש. ומי שאומר נחל מצרים הוא נילוס טועה הוא.

27. הרב שלמה זלמן אויערבך - שו"ת מנחת שלמה תנינא (ב-ג הוצאה חדשה) סימן מו

דבר זה מיהו ברור שלצד דרום אין להרחיק את הגבול ליותר מנחל מצרים, שהוא וואדי אל עריש.

❖ **עיון נוסף: עיינו במאמרו של ד"ר יהושפט נבו באתר דעת, שסוקר את השיטות השונות, ומכריע שנילוס הוא ואדי אל עריש.**

28. הרב נחום אליעזר רבינוביץ' שליט"א - אמונת עיתך גליון 102 עמוד 71

היה על שפת הים שטח רחב... הכולל את אשקלון ועוד כמה עיירות... שכולן נקראות על שם אשקלון... בימי הורדוס היה מעמד מיוחד לאשקלון וסביבותיה, 'עיר חופשית'... צמוד לשטח זה היה עוד שטח עצמאי שכלל את העיר עזה... והוא נמשך עד מקום שמתעקמת שפת הים ממנו, ונמשכת בקו ישר פחות או יותר, עד ואדי אל עריש...

שפת הים עצמה, מאשקלון ודרומה לכיוון עזה, אינה נידונה בתור ארץ ישראל, כי עולי בבל לא כבשו את שפת הים דרומה מאשקלון. אמנם מזרחה, לכיוון אזור אשקלון ודרומה - כבשו (ראה נחמיה יא, כה-כו). ומכל מקום דרומה מנחל מצרים אף עולי מצרים לא קדשו, ודין אזור זה כחוץ לארץ.

❖ **עיינו במפות שבסוף היחידה, וציינו היכן משרטט הרב רבינוביץ' את הגבול הדרומי של עולי בבל ושל עולי מצרים. האם קו זה זהה לקו המשורטט במפה של גולדהר?**

יחידה ג: הגבול הדרום מזרחי

29. משנה מסכת גיטין פרק א משנה א - ב (מקור 6)

המביא גט ממדינת הים, צריך שיאמר 'בפני נכתב ובפני נחתם'...

רבי יהודה אומר: מרקם למזרח, ורקם כמזרח. מאשקלון לדרום, ואשקלון כדרום. מעכו לצפון, ועכו כצפון.
רבי מאיר אומר: עכו כארץ ישראל לגטין.

❖ האם הגבול הדרום מזרחי מוזכר במשנה זו?

צריך שיאמר... - עיינו
בפירוש למקור 16.

30. חזון איש שביעית סימן ג אות כו

מרקם למזרח... לא היה סגי {לא היה די} במה שהזכיר עיר אחת בכל רוח, שזה אינו מלמדנו כלום בגבולות הארץ.

ואי אפשר לומר דרואין כאילו חוט מתוח כנגד רקם צפון ודרום לריבוע של עולם, וכן לכל רוח. שאין ארץ ישראל מרובע לריבוע של עולם, אלא פעם הגבול יוצא ופעם נכנס...

מיהו הרמב"ם בפרק א מהלכות תרומות (הלכה ז) העתיק משנתנו לעניין גבולי הארץ, וצריך תלמוד, שאם בא רבנו לתאר גבולי הארץ, היה לו לכתוב את כולן, ועירות אלו אינן מלמדותינו כלום?

❖ החזון איש תמה מדוע המשנה והרמב"ם הזכירו עיר בודדת לסימון כל גבול, הרי אין די באיזכור

עיר אחת כדי לציין את הגבול לכל אורכו. מהי התשובה שהוא מציע לשאלה זו? מדוע הוא דוחה

תשובה זאת?

חוט מתוח...- העיירות המוזכרות במשנה מסמנות את קו האורך והרוחב, והגבול ממשיך מהן כחוט מתוח צפונה ודרומה, לפי הריבוע של העולם, כלומר לפי הכיוונים: צפון דרום מזרח ומערב שבמצפן.

31. ספר כפתור ופרח פרק יא

ונאמר גבולי התורה וקצוותיה: ים המלח... ומסכת גיטין לא הזכיר הזוית הדרומי מזרחי אולי לפרסומו שהוא ים המלח.

❖ מניין למד הכפתור ופרח שפינת הגבול הדרום מזרחי היא בים המלח? (עיינו מקור 1 פסוקים ג ו-יב).

32. הרב זלמן קורן - מוריה תשנ"ד עמוד קכו

הדרך הברורה לקבוע את דינה של הערבה, הוא על פי מקומה ביחס לים המלח. שהרי ים המלח במקומו הוא עומד, וזיהוי מקומו ידוע ומוסכם, ואינו תלוי בשום אומדנא, והואיל וקצה ים המלח הוא נקודת הגבול הדרום מזרחית, ממילא מובן שמה שדרומה משם אינו יכול להכלל בתחום ארץ ישראל בשום אופן. ועל פי זה אפשר לקבוע במוחלט שכל שטח הערבה, מדרום לים המלח ועד אילת, הוא כולו חוץ לארץ. (זולתי מקומות בודדים הסמוכים ממש לים המלח)... ואמנם אין הכרח שהיתה שם זוית ישרה, ואפשר שהגבול הדרומי נטה מעט דרומה, שהרי הגבול נסב מנגב למעלה עקרבם...

❖ מהי נקודת הציון הדרום מזרחית הברורה לדעת הרב זלמן קורן? האם ישנן נקודות דרומיות יותר

מנקודה זו שנכללות בגבולות הארץ?

הרב זלמן קורן - שם עמודים קלא - קלד

השאלה ההלכתית היא האם יש מקום לחשוש שמא בעבר היו פני המים {בים המלח} גבוהים עוד יותר, וכך התפשט הים דרומה יותר ממה שהוא מופיע במפות. וכבר עסק בזה בספר שו"ת משנת יוסף ח"י עמוד קכו בהערה, והביא הוכחות לכך שפני ים המלח לא עלו באלפיים השנה האחרונות לגובה של יותר מאשר 389- מתחת לפני הים התיכון, וזאת על סמך גובהם של מבנים עתיקים שונים הנמצאים בסביבתו, וניתן להראות שאם כן הוא, אם כן לא התפשט הים דרומה יותר מאשר בשנת תרע"ה... על פי מדידה של אותם שרידים, אפשר לשער שלפני מאות שנים עלו פני ים המלח, והגיעו עד לגובה של 375- מטר מתחת לפני הים התיכון (כלומר, עשרים ושמונה מטר יותר גבוה מכפי מפלסו היום), ואם כן הוא, הרי שקו החוף השתרע עוד שבעה

וכך התפשט הים דרומה - אם פני ים המלח היו בעבר גבוהים יותר, הרי שהוא הגיע למקומות יותר רחוקים מאלו שהוא מגיע אליהם היום, והוא התפשט יותר דרומה.

ק"מ דרומה מקו הגבול של שנת תרע"ה (כלומר, כאחד עשר ק"מ דרומה מחוף תרצ"ט - תשכ"א) אבל מעבר לקו זה ודאי אין לחוש לשום דבר.

❖ מהי השאלה ההלכתית-היסטורית שהרב זלמן קורן מעלה? כיצד היא משפיעה על גבול הארץ?

❖ מהו טווח האזור המסופק לפי הרב קורן?

33. הרב נחום אליעזר רבינוביץ' - אמונת עתיד גליון 102 עמוד 67 (סיכום להמשך דברי הרב קורן)
הרב זלמן מנחם קורן במאמרו {בהמשך המאמר שבמקור הקודם} הביא סיוע לזיהוי הקצה הדרום מזרחי עם סביבות ים המלח, על פי דברי הגמרא (מכות ט ע"ב): "ושלשת - שיהו משולשין, שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם, ומחברון לשכם כמשכם לקדש, ומשכם לקדש כמקדש לצפון". הרב קורן ציין שם, שבין חברון ושכם, שהן ערים מוכרות, המרחק הוא כ- 78 ק"מ, ואם נמדוד את אותו מרחק מחברון דרומה - נגיע אל וואדי אלפיקרי, המכונה כיום נחל צין, שהוא מעט דרומית לים המלח.

❖ שימו לב: הרב רבינוביץ' מזכיר את קדש עיר המקלט שנמצאת בגליל, ולא ערים אחרות בשם קדש שנמצאות בדרום הארץ!

ושלשת - שיהו משולשין

- בני ישראל נצטוו לייחד שלוש ערים בעבר הירדן המערבי כערי מקלט. ערי המקלט צריכות היו להימצא במרחקים שווים זו מזו, ומקצות הארץ. כך שהמרחק מהקצה הדרומי ביותר של הארץ ועד עיר המקלט הסמוכה (חברון) צריך להיות שווה למרחק בין עיר זו לעיר הבאה (שכם).

יחידה ד: דרום הארץ - תוואי הגבול בין מזרח (ים המלח) למערב (אשקלון)

עד עתה עסקנו בפינה המערבית ובפינה המזרחית של הגבול הדרומי. ביחידה זו נעסוק בתיאור הגבול הדרומי שבין מזרח למערב.

❖ עיינו שוב בדברי החזון איש (במקור 30). מהי הבעיה שהוא מעלה?

34. הרב שאול ישראלי - ארץ חמדה עמוד קעו

לשון המשנה "מאשקלון לדרום" משמעותו לכאורה שכל מה שמדרום לאשקלון נחשב חוץ לארץ. אולם גולדהר (רב וחוקר שחיבר את הספר 'אדמת קודש', מפה לפי שיטתו מצורפת בסוף השיעור) מוכיח שהדברים אמורים רק בקו ישר דרומה ומשם למערב, וכלל בזה את מחוז גרר... עד נחל מצרים. מזרחה לקו זה נכבש על ידי עולי מצרים, לפי **קו הגבול של התורה**, שהוא קדש ברנע דרך דרום מעלה עקריבים, ועד דרום ים המלח.

קו הגבול של התורה -
קו הגבול שמופיעים
בפרשת מסעי (מקור 1).

❖ **כוונת הרב ישראלי שיש מקומות דרומיים מאשקלון שנכללים בארץ ישראל. לדעתו, כוונת המשנה, באומרה 'מאשקלון לדרום' היא שבצד מערב, המקום הדרומי ביותר הוא אשקלון. השוו דבריו לדברי הרב רבינוביץ' במקור 28.**

❖ **הרב ישראלי מציין עוד שלוש נקודות - 'קדש ברנע', 'מעלה עקריבים' ו- 'דרום ים המלח'. מצאו אותן במפות שלמטה.**

35. ספר כפתור ופרח פרק מז

דע כי לדרום ארץ ישראל יש ארץ רחבת ידים וקורין לה הישמעאלים 'בלד אל שאובאק', והוא ארץ אדום. ואורך הארץ מדרום לצפון כמו ארבעה ימים, ויש שם ערבה כמו הערבה שבין ים כנרת וירחו.

❖ **'ה'כפתור ופרח' מתאר איזור שאינו חלק מארץ ישראל. על איזה איזור מדובר? מה גודל איזור זה?**
❖ **לדעתכם, האם לפי תיאורו הגבול הדרומי עובר קרוב לאילת?**

36. הרב יוסף אפרתי - הליכות שדה גליון 122, עמוד 15

ברור כי ים המלח הוא גבול של ארץ ישראל, אך הנידון האם הוא גבולה הדרומי, או שהוא גבולה הדרום מזרחי... [נ]דרומית מערבית ממנו יש שטח רב שהוא בכלל ארץ ישראל.

וקשה לסמוך **להקל לדון כחוץ לארץ**, אלא באותם מקומות שהם דרומית למעלה השלושים (30°), שהוא כל השטח הנקרא 'חבל אילות' קצת צפונה מיטבתה, שמשם התיר מרן החזון איש לצרוך תוצרת חקלאית שנזרעה בשנת השביעית על ידי ישראל.

להקל לדון כחוץ לארץ -
להקל ולהחשיב כחוץ לארץ, ולהתיר מאיסורי שביעית.
מעלה השלושים - קו רוחב שלושים, לפי החלוקה המקובלת של כדור הארץ לקווי רוחב (קו הרוחב מסומנים במפה שלמטה).

❖ **לדעת הרב אפרתי, איזה איזור נתון בספק ואיזה לא?**

❖ **ביחידה הבאה נסביר מדוע ניתן להחשיב את המעלה השלושים כאזור בו עובר הגבול הדרומי.**

❖ **עיון נוסף: לדעת כמה פוסקים, כיבוש עולי מצרים מגיע עד אילת. עיינו בספר 'ארץ ישראל' לרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי עמוד פד, ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ג, סימן כג).**

****יחידה ה: הגבול הדרומי - שיטת הרמב"ם בהלכות קידוש החודש****

בעבר היו מקדשים את החודשים לפי 'הראייה', דהיינו שבית הדין היה מכריז על ראש חודש לאחר שעדים היו באים לפניו ומעידים שראו את המולד הקדש של הירח. הרמב"ם בהלכות קידוש החודש, מניח שניתן לקדש את החודש רק על פי ראייה בארץ ישראל. הוא מציין את גבולות ארץ ישראל לעניין זה על פי קו רוחב. יש שרצו ללמוד מדבריו לעניין גבולות הארץ לעניין שביעית:

37. רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק יח הלכה טז

כל אלו הדברים בשהיו המדינות שבמערב ושבמזרח מכוונות, כגון שהיו נוטות לצפון העולם {קווי רוחב} משלשים מעלות עד חמש ושלשים מעלות ($30^\circ - 35^\circ$), אבל אם היו נוטות לצפון יתר מזה או פחות, משפטים אחרים יש להן שהרי אינן מכוונות כנגד ארץ ישראל.

❖ **עיינו במפה שבאתר. היכן עוברים קו הרוחב לעניין קידוש החודש? מה המרחק בין קו רוחב 30 לים המלח?**

38. הרב חיים שטיינר - מאמר על הגבול הדרומי של ארץ ישראל. (מתוך אתר ישיבה)

לכאורה קיימת סתירה ברמב"ם לגבי קו הרוחב הדרומי. בהלכות קידוש החודש פרק יא (הלכה יז) - הוא ציין קו כ"ט (29 מעלות). ואילו בפרק יח (הלכה טו) - ציין הרמב"ם קו ל' (30 מעלות)! וכונתו שהקו האמיתי הוא בין $29^\circ - 30^\circ$ (זה קו הרוחב של אילת).

❖ **אילו ישובים נמצאים בטווח המסופק שבין קו רוחב 30 לקו רוחב 29?**

39. הרב מרדכי עמנואל - המעיין ניסן תשנ"ג (הועתק מאתר דעת)

קביעת המעלות 30 - 35 כגבול ארץ ישראל אינה מופיעה בתורה במשנה או בתלמוד, ואם כן מניין לרמב"ם לקבוע שגבולות ארץ ישראל הם בין מעלות רוחב הללו?...
יתכן שהרמב"ם... לא דייק להביא חצי מעלות רוחב, הואיל ואין הפסד בדבר בדיעת הראיה. על כן, יש כאן דעת נוטה, שהרמב"ם סבירא ליה שגבול הארץ הדרומי עובר במעלה 30.5.

❖ **לדעת הרב עמנואל, איפה עובר קו הגבול לעניין קידוש החודש? אילו ישובים נמצאים בתוך גבולות ארץ ישראל לפי הרב שטיינר ואינם בתוך הגבולות לדעת הרב עמנואל?**

הואיל ואין הפסד - לעניין ראיית מולד הירח, הבדל של חצי מעלה אינו משמעותי כל כך. לכן יכול היה הרמב"ם לעצמו שלא לדייק לגמרי, ולנקוט במספרים שלמים. ולכן אפשר לומר שמצד האמת גבול הארץ עובר במעלה ה-30.5.

40. הרב נחום אליעזר רבינוביץ' - אמונת עיתן גליון 102 עמוד 71

הרואה יראה שאין כוונתו {של הרמב"ם} בדבריו אלה להגדיר את גבולותיה של ארץ ישראל, ובוודאי לא לומר שהגבול הצפוני של הארץ הוא במעלה החמש ושלשים דווקא, והגבול הדרומי בשלושים או בעשרים ותשע. אלא רבנו מסביר שבשטח בין המעלות הללו, יש ליישם את החשבון מתי תיראה הלבנה בארץ ישראל ובסביבותיה, חשבון הבנוי על הנחות אסטרונומיות וחשבון בקירוב. ומעבר לגבולות שנקב, גם שם אפשר לחשב מתי תיראה הלבנה, אבל יש לחשב באופן אחר, 'ודברים אלו... אינן אלא להגיד כל משפטי הראייה להגדיל תורה ולהאדירה' (הל' קדוש החודש פרק יח, הלכה טז).

❖ **מדוע לדעת הרב רבינוביץ' אין לקשר בין הגבולות שהרמב"ם נקט לעניין קידוש החודש, לבין גבולות ארץ ישראל הקובעים לעניינים אחרים?**

41. הרב יוסף אפרתי הליכות שדה גליון 87 עמוד 15

והנה, כמה תלמידי חכמים טענו, שכל דברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש הינם אך ורק לגבי הראות הירח, אבל אין כאן ראייה לגבי גבולות הארץ, אולם עיין כפתור ופרח סוף פרק ט'...:
"לפי חקירת הר"ם ז"ל שגובה קטבו מל' עד ל"ה הנה הוא מכון כנגד ארץ ישראל"

הרי שתפס לדבר פשוט שניתן ללמוד תחום הגבולות מהרמב"ם סוף פרק יח מהלכות קידוש החודש, ועל פי זה קבע את הגבולות שבמערב ארץ ישראל, ומכאן למדנו שלדעת הכפתור ופרח דברי הרמב"ם קובעים לגבי גבולות הארץ.

42. הרב זלמן קורן - מוריה תשנ"ד עמוד קמו

גם אם באמת היה מפורש ברמב"ם שזה גבול הארץ לדיני שביעית, עדיין אין זה סותר את מה שהוכחנו לעיל שהערבה (שבמזרח הנגב) היא ודאי חו"ל. שהרי הרמב"ם לא ציין אם הגבול הזה שבמעלות הרוחב שלושים, הוא במזרח או במערב הנגב, ולעומת זאת מצינו מפורש במקרא, שמן הקצה הדרומי של ים המלח, נוטה הגבול מערבה, ועל כן צריכים אנו לומר שאם אמנם הגיע גבול הארץ למעלת הרוחב השלושים, היינו דווקא במערב הנגב ולא בערבה שהיא מדרום לים המלח ממש.

❖ מהי טענתו של הרב זלמן קורן כנגד הבנת הרב אפרתי? האם לפי דבריו ניתן להחשיב גם את דרום מערב הארץ כחו"ל לעניין שמיטה?

יחידה ו: שאר הגבולות - הגבול המזרחי, המערבי והצפוני

הגבול המזרחי

המשנה בגיטין (מקור 6) מציינת שהגבול המזרחי עובר ברקס. במקורות הבאים נדון בזיהוי עיר זו.

43. תרגום אונקלוס בראשית טז, יד

על כן קרא לְבָאָר בְּאֶר לְחֵי רֵאִי הִנֵּה בֵּין קִדְשׁ וּבֵין בְּרֶד
על כן קרא לבירא בירא דמלאך קיימא אתחזי עלה הא היא בין רקס ובין חגרא

❖ לפי תרגום אונקלוס, מהו שמה העברי של העיר רקס? מצאו אותה במפות שבסוף השיעור ובאתר.

44. יוספוס פלביוס - קדמוניות היהודים חלק ד פרק ז (עמוד 189 בהוצאת סיני)

וה[מלך] חמישי היה רקס, העיר הנקראת בשמו היא המהוללה ביותר בארץ הערבים ועד היום נקראת בפי עם ערב כולו בשם המלך מיסדה, רקמי, בפי היוונים נקראת פטרה.

❖ עיינו במפות שבסוף השיעור ומצאו את מיקומה של העיר פטרה.

❖ בפרשת מסעי התורה מציינת את ים המלח כגבול המזרחי של ארץ ישראל. האם פטרה שוכנת

באותו קו אורך של ים המלח?

45. הר"ן על הר"ף מסכת גיטין דף א עמוד א

מיהו האי קדש דהכא {רקס המוזכרת במשנה בגיטין} לאו היינו קדש שבגבול עשן דכתיב ביה 'והנה אנחנו בקדש', דאם כן היכי אמרינן דסמוך לארץ ישראל, הא מרחקא טובא?

❖ האם ניתן לשלול את הזיהוי של קדש כ'פטרה' לאור דברי הר"ן?

46. מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות תרומות פרק א

הא דאמר רבי יהודה: מרקס למזרח - אינו קדש ברנע, דהא קדש ברנע למערב ארץ ישראל, רצוני לומר, סמוך למערב ארץ ישראל! אלא רקס דרבי יהודה הוא רקס אחר מעבר לים המלח, למזרח ים המלח. אמנם במפה ישנה מצאתי רקס שם מחוץ למערב צוער, לדרום הנחל היורד מקדש ברנע לים המלח. ושפיר יש לומר דהתחלת המחוז הזה נגד ים המלח למזרח ארץ ישראל.

❖ עיינו בשתי המפות שבסוף השיעור. היכן צוינה קדש ברנע? היכן צוינה קדש ברנע?

❖ איזו משתי המפות מתאימה יותר לדעתו של מרכבת המשנה?

❖ עיון נוסף: עיינו גם בספרו של הרב יעקב אריאל - באהלה של תורה חלק ג עמוד 19, שם הוא מזהה את רקס בצפון הארץ.

עבר הירדן המזרחי

47. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כח

עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם {מדרבנן}, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים.

❖ אם לדעת הרמב"ם שמיטה בזמן הזה היא מדרבנן (עיינו בשיעור 1), מדוע הרמב"ם כותב שרק

בעבר הירדן נוהגת השמיטה מדרבנן?

48. **הרב קוק - שבת הארץ על רמב"ם הנ"ל**

ויש מי שנראה מדבריו (כסף משנה) שאפילו אם יתברר לנו שהיו מקומות בעבר הירדן שהחזיקו בהן עולי בבל, מכל מקום אין בהן אותו חומר שבמקומות שהחזיקו בהן עולי בבל בעיקר ארץ ישראל, והספיחים מותרין בהם באכילה {היות שעבר הירדן אינו מוגדר כארץ ישראל, לכן אף בזמן ששמיטה נוהגת מדאורייתא, לעולם אין שם חיוב אלא מדרבנן. ומטעם זה לא גזרו על הספיחין ששם}.

מרכבת המשנה (חעלמא)
- רבי שלמה מחעלמא (תע"ו 1716) - תקמ"א (1781). כיהן כרב בפולין. בשנת תקל"ט (1779) התפטר מתפקידו, עלה לא"י, והתיישב בטבריה. אחר כך נאלץ לצאת שוב לגלות לסלוניקי, כדי להמשיך בהדפסת ספרו 'מרכבת המשנה'. במהלך ההדפסה נפטר ממגפה שפשטה בעיר באותה עת. פירוש 'מרכבת המשנה' ניצב בשורה הראשונה של פרשני היד החזקה לרמב"ם.

למערב ארץ ישראל...
קדש ברנע נמצאת ממערב לנהר הירדן, לכן לא יתכן שהיא מהווה סימן לגבול המזרחי.

ספיחי סוריא - מעיקר
הדין, כשם שמותר לאכול מפירות האילן בשמיטה, כך מותר לאכול מגידולים חד-שנתיים שצמחו בשמיטה. מטבע הדברים, כיון שאסור לזרוע או לעבד את האדמה בשמיטה, גידולים חד-שנתיים יכולים לצמוח רק באופן מקרי. חכמים ראו שאנשים זורעים במכוון, ואח"כ טוענים שאלו ספיחים. לכן אסרו את כל הגידולים החד-שנתיים שדרכם להיזרע. לא יהיו אלו חמורין - קדושת עבר הירדן פחותה מזו של גבולות עולי מצרים, לכן אם בגבולות עולי מצרים לא גזרו על הספיחין, כל שכן שבעבר הירדן לא גזרו.

ויש מסתפק לומר (רדב"ז) שהיתר זה של עבר הירדן נאמר רק בכל מה שלא נתקדש על ידי כיבוש של עולי בבל, אבל אם ימצאו בהן מקומות שכבשום עולי בבל, צריך דינם להיות כל חומר דין עיקר ארץ ישראל במקומות שכבשום עולי בבל... אבל אחר שבטלה שביעית על ידי הגלות שוב לא חזרה בעבר הירדן כי אם לענין קדושת איסור עבודה, אבל לא לענין קדושת הפירות וחובת ביעור.

❖ **האם הטעם שאין השמיטה נוהגת בעבר הירדן הוא בגלל שלא נכבש על ידי עולי בבל? אם נמצא מקום שאותו כן כבשו עולי בבל, האם יתחייב?**

❖ **עיון נוסף: עיינו בחזון איש שביעית סימן ג, אות כה (עמוד 188). האם לדעתו עבר הירדן יכול להיות קדוש בקדושת ארץ ישראל? מהן ראיותיו?**

עבר הירדן המזרחי כעת אינו תחת ריבונותנו, ולכן לא נאריך בנושא זה, ונסתפק בדברי הרמב"ם והדעות בפרשנותו המובאות בדברי הרב קוק. בכל זאת נדון בעניין הגולן, שהוא בשליטת מדינת ישראל:

רמת הגולן

49. הרב אליעזר וולדנברג - שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן א

אודות שטח הגולן אשר בבשן, ויתר שטחים שכבשו מארץ סיחון ועוג או מעמון ומואב... יעוין עוד בשו"ת תשב"ץ (חלק ג סימנים קצח - ר) שמאריך בכלל שאותן ארצות שטהרו בסיחון - דין ארץ ישראל אשר לתשעת המטות יש להם, וכמו שארץ כנען אשר לעבר הירדן ימה {עבר הירדן המערבי} היא קדושה, כן ארץ סיחון ועוג נוהגות בה כל חובות קרקע... והגיע לידי ספר ברכי יוסף (אורח חיים סימן תפט)... האריך גם הוא מאד בראיות ראויות וחזקות שבארץ סיחון ועוג בכלל שבעה עממים לכל מילי.

❖ **לדעת הציץ אליעזר, האם שונה מעמד הגולן ממעמדו של עבר הירדן לענין הלכות שביעית? מדוע?**

הגבול המערבי

❖ **עיינו במקור מספר 6, האם המשנה מביאה שם גבול מערבי? מדוע?**

50. רש"י מסכת גיטין דף ב עמוד א ד"ה ורקם

אבל מערב של ארץ ישראל אין צריך גבול, שהים הגדול גבולה. כדכתיב (במדבר לד) וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגו'.

הגבול הצפוני

נעסוק בגבול הצפוני רק בקצרה, כיון שלפי רוב השיטות גבול זה עובר בשטח שאינו בריבונות ישראלית, אלא בשטחה של לבנון, או קרוב מאוד לאיזור הגבול, ולפיכך לדיון אודותיו אין השלכות למעשה בימינו.

❖ **עיינו במקור מספר 2, היכן עובר הגבול הצפוני לפי המשנה בשביעית?**

❖ **עיינו במקור מספר 6, היכן עובר הגבול הצפוני לפי המשנה בגיטין?**

❖ **האם תוכלו להציע דרך ליישב את הסתירה? עיינו גם במקור הבא:**

51. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף ז עמוד ב

למימרא דעכו לצפונה דארץ ישראל קיימא {האם עכו היא העיר הצפונית ביותר בארץ?} ורמינהו:

היה מהלך מעכו לכזיב, מימינו למזרח הדרך טמאה משום ארץ העמים, ופטורה מן המעשר ומן השביעית, עד שיועד לך שהיא חייבת; משמאלו למערב הדרך טהורה משום ארץ העמים, וחייבת במעשר ובשביעית, עד שיועד לך שהיא פטורה. עד היכן? עד כזיב, רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו: עד לבלבו. {תירוצ' } אמר אביו: רצועה נפקא.

❖ **הגמרא הקשתה בין המשנה בגיטין לתוספתא, אביו יישב את הסתירה. איך תירוצ' זה מיישב את**

הסתירה? מה ההבדל בין מפת ארץ ישראל לענין קדושתה ב'הוה אמינא' ובמסקנה?

52. רבי עובדיה מברטנורא - מסכת שביעית פרק ו משנה א

ארצות שטהרו בסיחון - כשעם ישראל נכנס לארץ, הקב"ה אסר עליהם לכבוש את ארץ עמון ומואב. עם זאת, שטחים שנכבשו מהעמונים והמואבים על ידי עמים אחרים - מותר היה לעם ישראל לכבוש.

היה מהלך... - התוספתא מציינת שקו הגבול עובר בסמוך לדרך המובילה צפונה מעכו לכזיב. במקומות שממזרח לדרך יש דין של חו"ל, ולאלו ממערב לה דין של א"י, על כל ההשלכות הנובעות מכך. ומכאן שעכו אינה העיר הצפונית ביותר בארץ, בניגוד לדברי המשנה. רצועה נפקא - איזור צר ומאורך עובר בין עכו לכזיב. לכן אין סתירה בין המשניות, כי אחת מדברת על נקודה מבודדת שהיא הצפונית ביותר, והשניה מדברת על הנקודה שעד אליה כל השטח ממערב למזרח הוא מארץ ישראל (ע"פ רש"י).

כזיב משוך כלפי הצפון לצד מזרח, ורצועה יוצאת מעכו שיושבת ברצועה של ארץ ישראל במקצוע צפונית מזרחית, ואותה רצועה משוכה כלפי צפון והולכת עד כזיב. ורצועה אחרת משוכה מעכו כלפי מזרח, ובה הנהר האמור כאן. ואלו השתי רצועות כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל.

❖ פירושו של הברטנורא שאוב מפירוש רש"י על הגמרא בגיטין (ז"ב, את הציור שבפרש"י הבאנו כאן בצד). האם הוא מתאים למפת הארץ המוכרת לכם (התעלמו מקנה המידה)?

53. תוספות יום טוב מסכת שביעית פרק ו משנה א

פירש הר"ב {ברטנורא}... וקשה: עכו מאן דכר שמה? ולפי פירושו הוה ליה למיתני 'מעכו עד כזיב מעכו ועד הנהר'... וכן מה שכתב בכאן דעכו יושבת ברצועה של ארץ ישראל במקצוע צפונית מזרחית קשה, שמצאתי בספר כפתור ופרח בפרק יא ששלשתן על שפת הים המערבי הם! והמחברו כאשר העיד על עצמו הוא עד וראה... ואי אפשר להכחיש המציאות, וכל דבריו ז"ל {של הכפתור ופרח} בחקירה רבה כאשר אמר וכמבואר מספרו, שבחיפוש רב בדק המקומות עד שידע אנה הם אחת לאחת. נמצאו שדברי הר"ב והר"ש בזה אינם אלא באומד הדעת ולא כיונו אל האמת כפי המציאות...

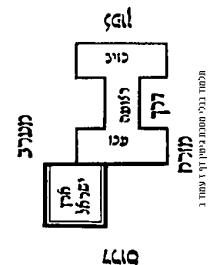
**ולרמב"ם ז"ל מצאתי בפירושו בכתב ידו במצרים שפירש הפוך זה {הפוך מהברטנורא}, שארץ ישראל הולך כולה עד כזיב, אלא שמכזיב תצא רצועה אחת מארץ העמים, הולכת עד עכו וכל צדדיה הם ארץ ישראל.

❖ התוספות יום טוב מזכיר שלוש שיטות בפירוש המשנה - שיטת הברטנורא, שיטת הכפתור ופרח, ושיטת הרמב"ם. כיצד מתפרשת המשנה לפי כל אחת מהשיטות?
❖ עיינו שוב במקור 24 בדברי הר"ד, מה דעתו בעניין מיקום העיר עכו?

54. חזון איש שביעית סימן ג עמוד 192

והא דתנן מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, הוא בדרך כלל, אבל יש כאן רצועה אשר מעכו לכזיב שלא כבשוה עולי בבל... ולענין ספחי שביעית יש להחמיר, שאין אנו יודעין במה להקל.

❖ לדעת החזון איש, האם יהיו איזורים בצפון הארץ שניתן יהיה להקל בהם בדיני שביעית?
❖ השוו בין דברי החזון איש במקור זה, לדבריו במקור 22.

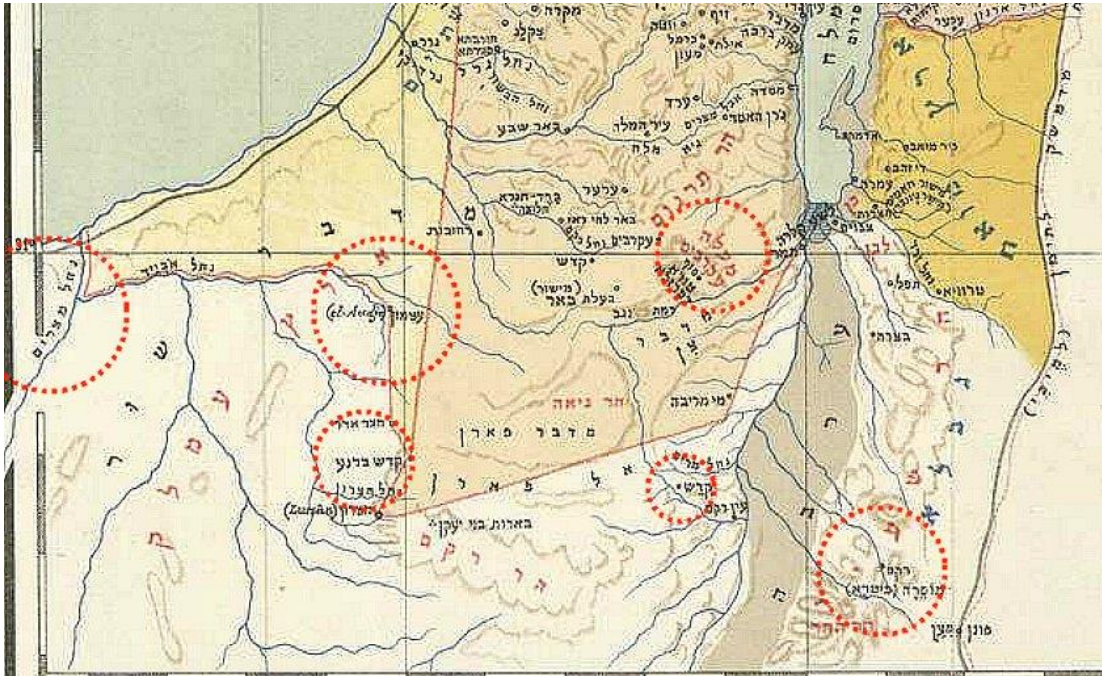

מאן דכר שמה - עכו לא נזכרה במשנה במסכת שביעית, לכן הפירוש שמסמן אותה כמקום מרכזי כ"כ קשה. ששלשתן - שלוש הערים שנוכרו במשנה - עכו, כזיב ואמנה. והמחברו כאשר העיד... מחברו של הכפתור ופרח העיד על עצמו שהיה בא"י ובדק במו עיניו את זיהוי המקומות הנ"ל. וכל צדדיה - הרצועה עצמה אינה נחשבת כא"י, אבל מכל צדדיה נחשב כא"י עד כזיב הצפונית.

המפות מאתר הספריה הלאומית, אוסף המפות ע"ש ערן לאור:

http://rosetta.nli.org.il/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE6878151&gathStatIcon=true

http://rosetta.nli.org.il/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE6878849&gathStatIcon=true

מפת דרום מזרח
הערבה, לפי ר' יצחק
גולדהר (1913)

דרום הערבה, לפי ר'
יחוסף שוורץ, בהוצאת
לנדא (1915)

הקדמה

שיעור זה עוסק בגבולות הלכתיים גיאוגרפיים של הארץ לעניין השמיטה, בשיעור סקרנו בהרחבה בעיקר את הגבול הדרומי, כיון שלקביעת קו הגבול הזה יש השפעה משמעותית ומעשית ביותר. עסקנו בגבולות בשתי תקופות עיקריות: תקופת עולי מצרים - כיבוש ארץ ישראל לאחר יציאת מצרים. תקופת עולי בבל - התיישבות עם ישראל בתקופת עליית עזרא ובית שני. כהקדמה לשיעור עלינו לשים לב לכמה דברים: א. ההתמקדות שלנו בשיעור כמעט ולא עסקה בשאלות של זיהוי מקומות. ב. המקורות מהם הביאו הפוסקים ראייה על גבולות הארץ אינם עוסקים בהכרח בשמיטה או במצוות התלויות בארץ. לגבי כל מקור כזה, יש לדון אם הוא אכן מהווה ראייה לעניין הלכות התלויות בארץ ובפרט לשמיטה. ג. דיון חשוב נוסף שעלה הוא אילו כיבושים נחשבים בכל אחת מהתקופות: האם גם כיבושים שהיו זמן רב אחרי שעם ישראל הגיע לארץ, אך תוך כדי תקופת בית ראשון, נחשבים ככיבוש עולי מצרים? האם גם כיבושים שהיו זמן רב אחרי תקופת עזרא, נחשבים ככיבוש עולי בבל?

יחידה א: גבולות ההבטחה, קדושה ראשונה וקדושה שניה

1. בפרשת מסעי מתוארים גבולות הארץ. כפי שמבואר בספר שופטים, ישנם מקומות שאותם עולי מצרים לא הצליחו לכבוש, אך יתכן שנכבשו בזמנים מאוחרים יותר.
2. המשנה בשיעור מציינת שלושה אזורים - א. מה שהחזיקו עולי בבל (וגם עולי מצרים) עד כזיב שבצפון. ב. מה שהחזיקו רק עולי מצרים - צפונה לכזיב ועד נהר צפוני (לפי רוב הפירושים, אך לפי פירוש הרמב"ם מדובר על נהר דרומי, שמציין את גבול דרום), ועד אמנה. ג. מקומות שלא החזיקו בהם כלל - צפונה לאמנה. המשנה מציינת את הדינים השונים לעניין שמיטה, בהם נעסוק בשיעור הבא בעזרת השם.

היחס בין גבולות עולי מצרים לגבולות עולי בבל

- 3-4. הגמרא בחולין מציינת שמקומות רבים שנכבשו על ידי עולי מצרים לא נכבשו על ידי עולי בבל, ולכן אין בהם קדושת שביעית. **עולי בבל לא קידשו את המקומות הללו, על מנת שעניים יוכלו לאכול מפירות אותם המקומות. מהמשנה במסכת שביעית עולה, שלמרות שהקדושה בטלה מהאזורים שנכבשו בידי עולי מצרים, עדיין הם קדושים יותר מחוץ לארץ. שהרי המשנה קבעה שבאזורים אלו: 'לא נעבד'. לכאורה פשט המשנה הוא שמלאכות הקרקע אסורות שם בשמיטה, וקשה על רש"י, שכתב שבאזורים אלו מותר לחרוש ולזרוע. **
5. כפתור ופרח כותב שמצפון לדרום כבשו עולי מצרים הכל, לפחות בימי דוד, אך בצפון הארץ נותרו מקומות שלא נכבשו על ידי עולי מצרים. מדברי הכפתור ופרח נראה שאין קדושה במקומות שלא נכבשו.

יחידה ב: הגבול הדרומי-מערבי: עזה, אשקלון, נחל מצרים

- 6-7. המשנה בגיטין מציינת את גבולות הארץ לעניין מקומות שמהן השליח צריך להעיד על הגט. היה מקום לומר שאין חפיפה בין גבולות הארץ האלו לגבולות לעניין השמיטה¹, אך מהראשונים שנביא בהמשך, נראה שיש קשר משמעותי. מסתבר לומר שבאותם מקומות שנכבשו עולי בבל, היה ישוב יהודי משמעותי בזמן המשנה, וממילא הם נחשבים כארץ ישראל גם לעניין גיטין. לפי זה ברור שמדובר במשנה על גבולות עולי בבל, כי התקנה שמוזכרת במשנה היא מתקופת בית שני. גם מתוספות שכתבו שהסיבה שהמשנה מחשיבה את אשקלון כחוץ לארץ היא בגלל שעולי בבל לא כבשו אותה, מוכח שסברו שהמשנה דנה בגבולות עולי בבל.
- 8-11. לעומת זאת הרמב"ם מסביר שגבולות המשנה הם גבולות עולי מצרים. ר' שלמה זלמן אויערבך (מעדני ארץ) מציין שדברי הרמב"ם בהלכה זו לכאורה סותרים את עצמם. והביא את 'תבואות הארץ', הסובר שיש טעות סופר ברמב"ם, ולגירסתו גם הרמב"ם מסכים שמדובר במשנה על גבולות עולי בבל. ביד פשוטה (הרב רבינוביץ') מבאר שכשהרמב"ם כתב שגבולות אלו הם של עולי מצרים, אין כוונתו שמשם והלאה לא כבשו, אלא שעד שם כבשו גם עולי מצרים וגם עולי בבל את הכל, ומשם והלאה היו מובלעות שלא נכבשו. הרב ישראל (ארץ חמדה) מבאר שלדעת הרמב"ם הגבולות שהזכיר כגבולות עולי מצרים, אינם סותרים למה שמוזכר בפסוקים, שעולי מצרים כבשו שטחים

¹ וכך כתב ר' יעקב עמדין בספרו מור וקציעה (סימן שו ד"ה וכן מצינו; ד"ה ברם דעת הר"מ).

גדולים יותר דרומה, כי כיבוש זה לא החזיק מעמד. ואכן בזמן מאוחר יותר ביטלו לחלוטין את המשמעות של הכיבוש הזה, בכך שביטלו את המעשרות באשקלון. **לפי שיטתו נראה שהרמב"ם הבין שהמשנה בגיטין אכן מדברת על גבולות עולי מצרים (בשלביו המאוחרים).**

12. **כפתור ופרח כותב** שקיימת מחלוקת בין המשנה בגיטין לבין המשנה בשביעית, האם קצה הגבול הדרומי של עולי בבל הוא אשקלון, או נחל מצרים (הדרומי לאשקלון).

דינה של עזה, והאם נכבשה בכיבושים השונים

13-14. **מדברי הירושלמי נראה** שעזה אינה כלולה בתחום ארץ ישראל לעניין סמיכה², ומכך עולה שלא כבשה עולי בבל. **אמנם מהגמרא בסנהדרין נראה** שבעזה נהגו הלכות נגעי בתים, הנוהגים רק בארץ ישראל.

15-17. **רדב"ז** סובר שעזה נכבשה על ידי עולי מצרים, ואולי גם על ידי עולי בבל, ולכן מה שגדל בתחומה חייב בתרומות ומעשרות. **מהרי"ט כתב** שעזה היא כחולל ומביא ראיה מהמשנה בגיטין, מהירושלמי (מקור 13), וממנהג ירושלים שהחזיקו את עזה כחולל. הוא מיישב את דברי הגמרא בסנהדרין בשני אופנים: א. אולי הטומאה הייתה שם מימי בית ראשון. **לפי תירוץ זה עזה נכבשה רק ע"י עולי מצרים**. ב. המקום היה רחוק מעזה, ונקרא עזה בגלל שהיה תחת שלטון מושלי עזה. **לפי זה יתכן שהעיר עזה לא נכללת אפילו בגבולות עולי מצרים. מהמשך התשובה (שלא צוטט) ניכר שהבין שעזה נכללה בגבולות עולי מצרים. ר' יעקב עמדין (מור וקציעה) תמה עליו** שאין זה המנהג להחזיק את עזה כחולל לענין תרומות ומעשרות, שהרי רדב"ז שחי בדור לפני המהרי"ט מחשיב את עזה כארץ ישראל. מלבד זאת, גם אחד ממלכי החשמונאים כבש את העיר³.

18. **במשנת יוסף** מדויק מדברי ר' יעקב עמדין (מקור 17) שכיבושי החשמונאים נכללים בגבולות עולי בבל. **במעדני ארץ** מוכיח שר' יעקב עמדין צודק, שהרי שגם בבית הראשון הכיבושים המאוחרים (כיבושי דוד ושלמה) נוספו לגבולות כיבוש עולי מצרים, ואין סיבה שבבית שני הדבר יהיה שונה. **אמנם תבואת הארץ** חלק עליו, שרק מה שינושב בזמן עזרא נתקדש. המשנת יוסף ביאר שהחכמים בבית שני ביטלו בכוונה את הקדושה מהמקומות שלא נכבשו בזמן עזרא, כדי לעזור לעניים, ולכן כיבושי החשמונאים לא יצרו שם קדושה.⁴

זיהוי ערים עתיקות: העיר עזה של ימינו - אותה עזה?

הדין על זיהוי העיר עזה, הוא דיון שנכון באופן כללי על ערים אחרות שמופיעות במקורות, ואנו מנסים לזהות אותן על פי שמותם, או על פי ממצאים כאלו ואחרים.

19-21. **בירושלמי** שאלו ר' סימון ורבי אבהו על המשנה במסכת שביעית, איך יתכן שעזה ואשקלון אינן בגבולות ארץ ישראל? והרי כתוב בנביא שעזה ואשקלון נכבשו? הירושלמי ממשיך: **לית עזה ואשקלון. פרוסור פליקס מבאר** שהירושלמי אינו עונה על שאלתו, אלא ממשיך את השאלה, ואומר בתמיהה: האם זו עזה אחרת?! פירוש נוסף הוא **פירוש הגר"א**, שהמילה 'לית' מהווה תירוץ לקושיה: הפסוק שאומר שעולי מצרים כבשו את עזה ואשקלון מדבר על ערים שונות בשם זהה. **לדבריו, את 'עזה' שהיתה בזמן הירושלמי לא כבשו עולי מצרים. הרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה) מביא פירוש נוסף: עזה לא נתקדשה, כיון שעם ישראל כבש אותה רק לזמן קצר. פירוש המילים 'לית עזה' הוא שעזה אינה קדושה בקדושת הארץ⁴.**

22-24. **החזון איש** כותב שאין אפשרות לסמוך על מפות שניסו לשחזר את מיקומן של הערים העתיקות, כיון שהזיהוי בנוי על אומדנות, ויתכן ששמות המקומות השתנו. **הרב אריאל (באהלה של תורה)** כותב שדברי החזון איש לא נאמרו על מקומות שבהם יש מסורת רצופה (כמו ירושלים), וכיון שהמהרי"ט והרדב"ז זיהו את העיר עזה כעזה העתיקה, ומאז לא השתנה המקום, אנו יכולים לסמוך על הזיהוי. **משו"ת הרי"ד** ניתן לראות שהוא מזהה את

² בשיעור לא עסקנו בהגדרת גבולות ארץ ישראל הקובעים לעניין סמיכה. **מהרמב"ם** בהלכות סנהדרין (ד, ו) עולה שהגבולות הקובעים הם גבולות עולי מצרים. היות שמדברי הירושלמי עולה שעזה אינה כארץ ישראל לסמיכה, אפשר להסיק שלשיטת הרמב"ם גם עולי מצרים לא כבשו את עזה (אולי כהסבר הרב ישראל).

³ לפי הידוע **מבחינה היסטורית** היה ישוב יהודי בעזה גם בימי יונתן המכבי, וגם בזמן ינאי המלך.

⁴ **המהרי"ט (א, מז) מבאר שכוונת הירושלמי היא שעזה אינה בקדושת ארץ ישראל, מכיון שכבשוה רק עולי מצרים ולא עולי בבל.**

הערים עכו ואשקלון על סמך שמותיהן בימיו. **יתכן שהיה ידוע לו על רציפות במיקום העיר מזמן הגמרא, אך אין זה נראה מתשובתו.**

נחל מצרים - וואדי אל עריש, או הנילוס?

25-27. לדעת רש"י נחל מצרים הוא הנילוס. ולפי הרדב"ז מדובר על וואדי אל עריש. במקור 15 רדב"ז **כותב שגם לדעת**

הכפתור ופרח נחל מצרים הוא וואדי אל עריש. הרב שלמה זלמן אויערבך כותב שהגבול אינו דרומי מואדי אל עריש⁵.

28. **לדעת הרב רבינוביץ'**, השטח שבין אשקלון לאל עריש בקו החוף וואדי נחשב לחו"ל ואינו נכלל בגבולות עולי בבל.

יחידה ג: הגבול הדרום מזרחי

29-31. **המשנה בגיטין** מציינת שלוש ערים העומדות על הגבולות הצפוני, המזרחי והדרומי. **החזון איש** מעיר שעל סמך דברי המשנה לא ניתן לצייר את גבולות הארץ, ועל מנת לצייר קו גבול ברור צריך לציין יותר נקודות על רצף הגבול. לכן לא ברור מדוע הרמב"ם מביא את המשנה הזו להלכה. לא הגיוני שהגבול נמתח בצורה 'ישרה' מהערים שהוזכרו במשנה לאורך קווי האורך והרוחב של העולם. **בכפתור ופרח** מבואר שהמשנה לא הזכירה את הפינה הדרום מזרחית של הארץ, מכיון שברור שפינה זו היא ים המלח, **שהוזכרה בתורה בגבולות שבפרשת מסעי**.

32-34. **הרב זלמן קורן** כותב שזיהוי ים המלח הוא ברור, ולכן ניתן לקבוע לפיו בבירור את החלק המזרחי של הגבול הדרומי, אם כי יתכן שבחלקים מערביים יותר הגבול פונה דרומה. יש לחשוש שאולי בזמנים קדומים היו פני ים המלח גבוהים יותר, וממילא הגבול עבר דרומית יותר. אמנם, על פי מדידות של מבנים ושרידים עתיקים, נראה שהגובה המקסימלי של פני ים המלח היה 375- מטר, כך שים המלח השתרע לאורך עוד 11 ק"מ דרומה (מאשר בשנת תשכ"א), ולא יותר, לכן הגבול הדרומי של הארץ אינו נמצא דרומית לשם. ראייה נוספת למיקום הגבול הדרומי באזור ים המלח, מובאת בדברי **הרב נחום אליעזר רבינוביץ'**. לפי ההלכה המרחק בין ערי המקלט לבין עצמן, וזהה למרחק בין לבין גבול הארץ. לכן המרחק בין חברון (עיר המקלט הדרומית) לשכם, שווה למרחק בין חברון לגבול הדרומי. ולפי זה יוצא שהגבול הדרומי עובר קצת דרומית לים המלח.

יחידה ד: דרום הארץ - תוואי הגבול בין מזרח (ים המלח) למערב (אשקלון)

34. **הרב ישראלי (ארץ חמדה)** כותב שקו הגבול של עולי מצרים הוא מאשקלון בקו ישר דרומה עד קדש ברנע, ומשם דרך מעלה עקרבם עד ים המלח.

35. **הכפתור ופרח** כותב שבדרום ארץ ישראל יש אזור באורך של ארבעה ימי הליכה, והוא לא נחשב כחלק מהארץ. **מדבריו עולה שהגבול הדרומי עובר רחוק מאילת וצפונית לה**.

36. **הרב אפרתי כותב** שאמנם גבולו הדרום מזרחי של ארץ ישראל הוא ים המלח, אך יתכן שזה מבטא רצועה קטנה מאוד (כמו באשקלון לפי מקור 34) בצידה המזרחי של הארץ, אך מערבית לרצועה זו הגבול עובר מאוד דרומה, ולכן הקל רק דרומית למעלה ה 30, ששם החזון איש התיר⁶.

יחידה ה: הגבול הדרומי - שיטת הרמב"ם בהלכות קידוש החודש

37-39. **הרמב"ם כתב** שלעניין קידוש החודש, נחשבת רק ראייה בתחומה של ארץ ישראל, דהיינו באיזור שבין מעלות הרוחב 30-35. **הרב שטיינר מציין** שבמקום אחר כתב הרמב"ם מעלת רוחב 29 כגבול הדרומי, ולכן לדעתו הגבול הדרומי הוא בין שתי המעלות הללו (29.5-30), וזה בערך באילת. לעומתו **הרב יונה עמנואל** אומר שהגבול עובר במעלה 30.5, בערך בקו של מצפה רמון.

40-41. **לדעת הרב נחום אליעזר רבינוביץ'** אין כוונת הרמב"ם להגדיר את גבולות ארץ ישראל לגבי דינים אחרים, ויש משמעות לקוי רוחב אלו רק לצורך חישובים אסטרונומיים שקשורים לראיית הירח. כמו כן, הרמב"ם עצמו כותב שזה רק להגדיל תורה ולהאדירה. אולם **הרב יוסף אפרתי** דוחה טענה זו, שהרי הכפתור ופרח הביא דברי הרמב"ם אלו ולמד מהם את גבולות הארץ (גבולות ההבטחה).

⁵ גם ד"ר יהושפט נבו **במאמר באתר דעת** הוסיף ראיות לכך שנחל מצרים הוא נחל אל עריש, ולא הנילוס.

⁶ **הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי והציץ אליעזר** הביאו דעה ש'מעלה עקרבם' הוא עקבה שנמצאת ליד אילת, ולכן טענו שכיבוש עולי מצרים הגיע עד אילת.

42. הרב זלמן קורן הסביר שגם אם ניתן ללמוד לענייני שביעית מרמב"ם זה, יתכן שהגבול שהרמב"ם מציין הוא רק בנגב המערבי או במרכז הנגב, אך הנגב שמדרום לים המלח (נגב מזרחי) הוא וודאי חוץ לארץ.

יחידה ו: שאר הגבולות - הגבול המזרחי, המערבי והצפוני

הגבול המזרחי

43-46. המשנה בגיטין כותבת שרקם היא עיר הגבול המזרחית. **באונקלוס** מבואר שרקם היא קדש. **יוספוס פלביוס** כתב שהעיר 'פטרה', נקראת בשם רקם. מדברי הר"ן **בגיטין** עולה שפטרה אינה רקם שעליה דיברה המשנה, שהרי פטרה רחוקה מארץ ישראל ואילו רקם המוזכרת במשנה סמוכה לה. **מרכבת המשנה** מבאר שרקם המוזכרת במשנה אינה קדש ברנע, שהרי קדש ברנע אינה במזרח הארץ. לדעתו קדש המוזכרת במשנה נמצאת דרומית מזרחית לים המלח. **לעומתם, הרב יעקב אריאל זיהה את רקם כעיר שנמצאת בצפון מזרח הארץ.**

עבר הירדן המזרחי

47-48. הרמב"ם כתב שבעבר הירדן המזרחי שמיטה נוהגת רק מדרבנן. ****הרב קוק מביא** מחלוקת בין פרשני הרמב"ם: לדעת **הכסף משנה** בעבר הירדן שמיטה הייתה ותהיה תמיד מדרבנן, גם במקומות שנכבשו על ידי עולי בבל. ואילו לדעת **הרדב"ז**, גם בעבר הירדן המזרחי במקומות שנכבשו עולי בבל, היתה קדושה כמו לשאר האזורים שנכבשו עולי בבל. רק אחרי הגלות ביטלו מהם את קדושת עולי בבל, והשאירו אותם בדרגה של עולי מצרים, שעבודות הקרקע אסורות אך אין קדושה בפירות. ******

רמת הגולן

49. ציץ אליעזר כתב (מדברי תשב"ץ) שרמת הגולן היא מהשטח שכבש משה (עמון ומואב שטהרו בסיחון), ולכן היא נחשבת כארץ ישראל לכל הדינים: החלקים שנכבשו על ידי עולי בבל קדושים בקדושת עולי בבל, ויתר החלקים קדושים בקדושת עולי מצרים.

הגבול המערבי

50. רש"י כתב שבצד מערבי הים הוא הגבול, וכך מפורש גם בתורה.

הגבול הצפוני

51. המשנה בשביעית מציינת שקו הגבול הצפוני עובר בכזיב, ואילו **במשנה בגיטין** מצויין שקו הגבול הצפוני עובר בעכו. **הגמרא בגיטין** מקשה על המשנה (מברייתא אחרת) ומבארת, שיש רצועה שעוברת מעכו צפונה עד כזיב.

52-53. רבי עובדיה מברטנורא מפרש שעכו היא בצד צפון מזרח של ארץ ישראל, וממנה יוצאת רצועה לכיוון צפון עד לכזיב, וכמו כן יש רצועה נוספת לכיוון מזרח, שמגיעה עד הנהר שמוזכר במשנה בשביעית. **תוספות יום טוב מקשה:** א. מלשון המשנה משמע שישנה רק רצועה אחת, ולא שתיים. ב. עכו וכזיב אינן בצד המזרחי אלא בצד המערבי של ארץ ישראל, באזור חוף הים. **כך גם כתב הר"ד במקור 24.** ****התוספות יו"ט מביא את פירוש הרמב"ם שהרצועה שיוצאת מעכו לכזיב היא מובלעת של חו"ל, העוברת במקביל לשפת הים, ומשלושת צדדיה נחשב הכל כארץ ישראל.** ******

54. החזון איש כותב שלמרות שיש רצועה שלא כבשוה עולי בבל, מכל מקום לעניין ספיחים צריך להחמיר בכל האזור, כיון שאין אנו יכולים לדעת היכן להקל.

בחנו את עצמכם:

עולי מצרים. 2. אין טומאת ארץ העמים במקומות שבהם הרוב יהודים, אפילו שאינם מארץ ישראל.

6. האם מקומות שהחשמונאים כבשו נחשבים ל'כיבוש עולי בבל' ולמה?

- לתבואת הארץ - כן, למהרי"ט - רק מקומות שידוע במפורש שהחשמונאים קידשו.
- ליעבי"ץ - כן. לתבואת הארץ - לא, משום שעזרא השאיר מקומות אלו לא מקודשים בכוונה, ולא ניתן לקדש אותם מאוחר יותר.
- כן, כי בזמן החשמונאים חזרה מלכות ישראל מאתיים שנה.
- זה נחשב ככיבוש עולי מצרים, משום שרק לעזרא הייתה הסמכות להחיל קדושה ברמה של 'עולי בבל'.

7. הירושלמי מציין ש'ליתי עזה', מה הכוונה? (כמה פירושים)

- גרי"א - כיבוש עזה לא נעשה כדין ולכן אינה קדושה. דרך אמונה - אין עזה, כי נחרבה.
- גרי"א - זו לא אותה עזה שעליה הפסוק מדבר. דרך אמונה - עזה אינה קדושה בקדושת הארץ, כי היתה כבושה רק זמן קצר.
- פרופסור פליקס - זו מילת שאלה.
- מהרי"ט - עזה אינה חייבת בתרומות ומעשרות. דרך אמונה - אין צורך לשמור יום טוב שני בעזה.
- פרופסור פליקס - עזה לא היתה אף פעם תחת כיבוש היהודים.
- גרי"א - עזה שכבשו השבטים היא עיר אחרת מהעיר עזה ההנוכרת בתלמוד.
- דרך אמונה - עזה אינה נחשבת לעיר חומה.
- פרופסור פליקס - עזה אינה כלולה בכיבושי דוד ושלמה.

8. לפי הרב אריאל, מדוע ניתן לסמוך על זיהוי העיר עזה?

- כי אחרת לא תהיה אפשרות לסמוך על שום זיהוי של שום עיר.
- כי על פי ממצאים ארכיאולוגיים עזה של ימינו היא העיר עזה הקדומה.
- כי שם הכפר הערבי העתיק שמר על השם המקורי של העיר.
- כי יש מסורת מימי המהרי"ט והרדב"ז שעזה היא העיר המוכרת לנו.

9. מיהו נחל מצרים?

- לרש"י - נילוס, לרדב"ז - נחל אל עריש.
- לרש"י - נחל צין, לרדב"ז - נילוס.
- לרש"י - נחל גרר, לרדב"ז - תעלת סואץ.
- לרש"י - נילוס, לרדב"ז - ספק אם נילוס או נחל אל עריש.

10. לדעת הרב קורן, מהי נקודת הגבול הדרום מזרחית, ומה הבעיה בזיהוי שלה היום?

- ים המלח, אך יתכן שעולי בבל התיישבו גם דרומית לים המלח והרחיבו את הגבול.

1. מהן הפינות הדרום מזרחית והדרום מערבית של ארץ ישראל לפי גבולותיה המופיעים בפרשת מסעי?

- ים המלח ונחל מצרים.
- קדש ברנע והים הגדול (ים התיכון).
- הר ההר ונחל מצרים.
- חמת ועזה.

2. לדעת ה'כפתור ופרח', האם עולי מצרים (כולל דוד ושלמה) כבשו את כל הארץ בגבולות המוזכרים בפרשת מסעי?

- כן.
- בצד המזרחי - כבשו הכל, במערבי ובצפוני - לא כבשו הכל.
- בצפון הארץ - הכל, בדרום הארץ - רק חלק.
- מצד צפון לצד דרום - כן, ממזרח למערב - לא.

3. גבולות הארץ המוזכרים במשנה בתחילת מסכת גיטין, הם גבולות עולי מצרים או עולי בבל?

- לרמב"ם (בפשט) - עולי בבל, לרוב הראשונים - עולי מצרים.
- בגבולות המוזכרים במשנה אין נפקא מינה ביניהם.
- לרמב"ם (בפשט) - עולי מצרים, לרוב הראשונים - עולי בבל.
- עולי בבל, כי זו תקופת המשנה.

4. לפי הכפתור ופרח, היכן עובר הגבול הדרום-מערבי של כיבוש עולי בבל?

- הגבול עובר בין אשדוד לאשקלון (יש כמה דעות היכן).
- יש מחלוקת בין רש"י לאונקלוס אם נחל אל עריש או בנילוס.
- באשקלון.
- יש מחלוקת בין המשניות אם נחל מצרים או באשקלון.

5. מהי הראייה מהגמרא בסנהדרין לגבי קדושת עזה, ואיך דוחה אותה המהרי"ט?

- בגמרא נזכר שבעזה נמצא בית נגוע בצרעת, ומכך יש ראייה שהעיר נמצאת בתוך הארץ שנתקדשה. מהרי"ט - 1. הבית נשאר מתקופת בית ראשון ואין להביא ראיה לענין קדושה שניה. 2. הבית היה רחוק מעזה.
- בגמרא מסופר שסמכו (מינו) זקנים בעזה, ומכך יש ראייה שהעיר נמצאת בתוך הארץ שנתקדשה. מהרי"ט - 1. על מנת לסמוך זקנים מספיק שתהיה כבושה על ידי עולי מצרים. 2. עזה של הגמרא אינה עזה של ימינו.
- בגמרא נזכר שצריך לעשר את הפירות בעזה, ומכך יש ראייה שהעיר נמצאת בתוך הארץ שנתקדשה. מהרי"ט - 1. זה היה הדין בהתחלה עד שפטרו שם את הפירות ממעשר. 2. זה בגלל שרצועה יוצאת מעזה לאשקלון.
- בגמרא מבואר שאין בעזה 'טומאת ארץ העמים', ומכך יש ראייה שהעיר נמצאת בתוך הארץ שנתקדשה. מהרי"ט - 1. אין טומאה במקום שכבשו

- ב. כן - לדעת אונקלוס, רקם זה קדש, ופטרה נקראת רקם.
ג. יוספוס מזהה את רקם עם פטרה, אבל מהר"ן בגיטין נראה שאין זו רקם שנזכרה במשנה.
ד. היו כמה רקם, ולכן אף אחד מהאחרונים לא ניסה לזהות את העיר.

14. האם דין הגולן לגבי קדושת שביעית כדין עבר הירדן המזרחי?

- א. דינו כעבר הירדן, כי הוא בצד המזרחי של הירדן.
ב. דעת רוב הפוסקים שדינו כחולל לכל דבר, ולא כבשו אותו בשום כיבוש, ולפיכך אליעזר דינו כעבר הירדן המזרחי.
ג. הגולן הוא כעבר הירדן המזרחי, אבל כתב החזון איש שעם ישראל נהג להחמיר.
ד. לדעת הציץ אליעזר דין הגולן כדין עבר הירדן המערבי, כיון שהוא מהארצות שטהרו בסיחון.

15. האם לדעת החזון איש אפשר להקל בשמיטה במקומות שמצפון לעכו?

- א. כן, כי יש רק רצועה קטנה של ארץ ישראל שיוצאת מעכו לכזיב, וכל השאר חולל.
ב. לכתחילה יש לנהוג באיזור זה כארץ ישראל, במקרה צורך ניתן להקל בגלל שזה חוץ לארץ.
ג. הוא מביא בשאלה זו מחלוקת בין הברטנורא לתוספות יום טוב ולא מכריע.
ד. לא ניתן להקל, כי איננו יודעים לזהות איפה זה חולל ואיפה ארץ ישראל.

- ב. רקם, אך היא בעבר הירדן המזרחי, ואינה כלולה בכיבוש עולי בבל.
ג. ים המלח, אך יש לחשוש שאולי פעם פני הים הגיעו דרומה יותר.
ד. רקם, אך איננו יודעים בדיוק היכן היא נמצאת.

11. מהי הראייה שהביא הרב רבינוביץ' מערי מקלט?

- א. כיון שלא היו ערי מקלט דרומיות, זה מראה שלא גרו שם יהודים.
ב. על פי חישוב של המרחקים שבין ערי המקלט, יוצא שהגבול הדרומי עובר קצת דרומה מים המלח.
ג. יש עיר מקלט שקוראים לה קדש, וזה מראה שקדש היא בצפון ולא בדרום, ולכן אין ראייה לכל מי שסובר שרקם מציינת קו גבול דרומי.
ד. דין ערי המקלט התבטל בבית שני, ורואים שגם קדושת הארץ הראשונה התבטלה.

12. לדעת הרב קורן והרב רבינוביץ', מדוע אין ללמוד מהרמב"ם בהלכות קידוש החודש לעניין שמיטה?

- א. כי הגבולות הם רק להגדיל תורה ולהאדירה.
ב. כי אין ללמוד מקידוש החודש לשמיטה.
ג. יתכן שמדובר רק בגבול דרום מערבי.
ד. כל התשובות נכונות.

13. האם העיר 'קדש' שמוזכרת במשנה בגיטין היא העיר פטרה שנמצאת בירדן?

- א. כן, זהו הזיהוי של הר"ן.

תשובות:	8. ד
1. א	9. א
2. ד	10. ג
3. ג	11. ב
4. ד	12. ד
5. א	13. ג
6. ב	14. ד
7. ב	15. ד

שנתה

שאלה בלימוד? רוצה לדעת כיצד לנהוג בשנת השמיטה?
השמיטה יוצרת לך דילמות ערכיות? התלבטויות?
שמיטה ותוצרת הארץ?

972-2-5371485 | shmita@eretzhemdah.org

עצמאות

shmita@eretzhemdah.org | 972-2-5371485

שנת השבע
זה הזמן שלך